

Imena, znamenja in lastnosti kemiških pervin.

Odlomek gosp. Peternel-ovega spisa v letniku ljubljanske rečnice.

Ker mi hočemo za naš jezik natvoroslovskih in posebno kemiških imen iskati, in najdene po previdnem presojuju rabo vpeljati; je toraj pred vsem drugim potreba, se porazumeti, kakšen obseg ima beseda natvora (natura) ali priroda. Beseda natura je izvorno latinska (od *nascor* roditi se) in je s svojim širokim pomenom v vse romanske in germanske jezike prevzeta; nji enaki pomen ima gerška beseda *physis*, ki jo natvoroslovci tudi drugih jezikov mnogo rabijo, posebno z drugimi besedami sestavljeno. Ravno taki pomen imate besedi slovenske korenine priroda in natvora od roditi in tvoriti. — Priroda, natvora ali natura pomeni prvič: obsežek vseh stvari, ki jih zamoremo s svojimi počutki zapaziti in spoznati; drugič pa pomenijo te besede zapopadek lastnost, po katerih eno ali drugo stvar od vseh drugih razločiti zamoremo. Naloga natvoroslovca pa je dvojna, prvič: natvoro marljivo opazovati, posamesne stvari, njih lastnosti, njih medsebnе dotike in zveze s svojimi počutki in tudi z drugimi pripomočki skerbno prejškovati in popisovati; drugič pa, jim primerne imena dajati in jih po njih lastnostih v veči in manjši rede zverstovati.

Na vsaki stvari pa vidimo nekoliko tacih lastnost, ki ji tako dolgo nespremenjene ostanejo, dokler stvar sama to ostane, kar je bila spervega; nekoliko pa tacih, ki se vedno spreminjajo, da se ravno stvar v svojem bistvu ne spremeni. Da se nezmerina množina vsega tega lagljeje pregleda, se mora pri preišljevanju natvore gledati, zdaj samo na stalne lastnosti in na zunanjo obliko stvari, zdaj pa le na vedno spreminljive prikazke, ki se na njih po okoliščinah zdaj taki, zdaj drugačni razodevajo.

Vednost, ki prejškuje le zunanjo obliko stvari in le tiste lastnosti, ki na pogled stvar od stvari razločujejo, in ki jih stvar vsaki čas ohrani, imenujemo *prirodopis*, *Naturgeschichte*.

Vednost, ki pa posebno pazi le na minljive prikazke, ki so zdaj taki, kmali pa drugačni, ki pa pri vsi svoji raznosti bistva stvari nič ne spreminijo, se zove *natvoroslovje* v tesnejem pomenu ali tudi *fizika*, *Naturlehre*; in ako se to opazovanje razširja čez meje naše zemlje na solnce, planete in

zvezde, se imenuje ta vednost zvezdoslovje ali astronomija, po gerški besedi *aster*, zvezda.

Vednost pa, ki opazuje na stvaréh tiste prikazke, ki ne zadevajo samo zunanjih lastnost in medsebnih dotik stvari, ampak sosebno njih notranjo snovo in sestavo tako spremenijo, da potem stvari prejšnjim niso več podobne, in na pogled in tudi za druge počutke vse drugačne, se imenuje ločba ali kemija. Beseda kemija (*chemia*) je skoro gotovo staroegiptovska, ker stari Egipčani so svojo deželo *chemia* imenovali, to je, černo, zavoljo černe persti, ki je po vsem Egiptu razširjena. V starem Egiptu se nahaja tudi prvi začetek te vednosti, in drugi narodi, ki so se je od Egipčanov učili, so jo tudi po imenu dežele imenovali, iz ktere so jo bili prijeli.

Pa ta vednost, ako ravno že tako stara, se ni mogla dolgo na višjo stopnjo povzdigniti, in sičér zategavoljo ne, ker so si bili stari natvoroslovci domislili pretesne zaumene o notranjem bistvu trupel. Oni niso notranje tvarine trupel skoraj nič prejiskovali, ampak le po svoji domišljavi učiti jeli, da vse trupla imajo le štiri elemente ali pervine v sebi, namreč: perst, vodo, zrak in ogenj. To domišljavo so za njimi vsi učeni in neučeni za resnično imeli, in jo v podlago stavili vsemu svojemu poduku o natvorskikh rečéh.

Še le v novejših časih so se o tim nekterim oči odperle, in ti so jih začeli tudi drugim s poskušajnskimi dokazi odpirati in učiti, da se v truplih več ko štiri pervine najdejo, in da je med timi nar znamenitniša in nar bolj razširjena neka zraku podobna stvar, ki so jo z gerško besedo *Oxygenium* (Sauerstoff) imenovali; mi pa ji pravimo kislec.

Znajdba kiselca je bila za kemijo ravno tako važna, kakor za zemljopis najdenje poti v Ameriko po Kolumbu ali pa nauk Kopernikov za astronomijo, ki je dokazal, da se zemlja verti in okoli solnca suče.

Po spoznanju kiselca so učeni hitro spoznavali tudi druge prave pervine trupel, in so jih do zdaj 61 našli.

Pervine, Grundstoffe, Elemente, so take trupla, ki so same na sebi to, kar so, čisto brez vse ptuje zmesi, ki se toraj iz njih ne dá po nobeni poti, in z nobenim do zdaj znanim pripomočkom kaj družega odločiti, zato ker one le iz ene same snove ali tvorine obstojijo.

(Konec prih.)